

Szemes Péter

Az egerszegi színházcsinálástól a Budapesti Kamaráig

(Ruszt József pályája 1982-től 1993 végéig)

A színház gyorsan változó világában példaértékű az a szakmai-baráti elkötelezettség, mellyel két egykori alkotótársa, Nánay István és Tucsni András immár évek óta összegyűjti, feldolgozza és közreadja Ruszt József életművének dokumentumait. E szívós, kitartó és rendkívül alapos munka eredményeként nemcsak a magyar színháztörténet gazdagodott eddig négy összegző és számos új adalékot közkinccsé tevő kötettel, nemcsak a kiváló rendező kultusza épült jelentős mértékben, nemcsak néhai kollégái és tisztelői számára biztosítottak alkalmat az emlékidézésre, egy-egy maradó élményt jelentő próbafolyamat, előadás, esetleg találkozás felelevenítésére, de minden, általánosan előadó-művészet vagy annak egy mára letűnt korszaka iránt érdeklődő, illetve a dramatikus szöveget színpadra álmódó alkotó és nem kevésbé jeles teoretikus vegykonyhájába, műhelytitkaiba bepillantani kívánó ebbéli vágyát bizonyosan kielégítő, tartalmas és hasznos szakkönyv is született. S tavaly óta kézbe vehető és élvezhető a sorozat legújabb, a zalaiak által régen várt darabja is, mely a korábban alkalmazott korszakolást betartva, a zalaegerszegi teátrumalapítás és a Független Színpad elhagyása közti nagyjából dekádöt (pontosabban az 1982-től 1993-ig tartó időszakot) tekinti át Ruszt pályája és élete vonatkozásában.

A szerkesztői előszó a kötet szerkezete és összeállításának módszere mellett a legnagyobb nehézségre is felhívja a figyelmet, mellyel szerzőinek szembe kellett nézni: a korábbi nagyobb számú

naplófeljegyzéssel, drámaelemzéssel vagy instrukciós levéllel ellentétben a 70-es évek elejétől ugyanis viszonylag kevés kapcsolódó irat keletkezett, illetve maradt fenn a rendező hagyatékában és a különböző gyűjteményekben, kiadványokban. S különösen igaz ez a zalaegerszegi korszakot illetően, ahol az előkészítés és működtetés, a társulatépítés és színházcsinálás megfeszített munkája, napi teendői nem tették lehetővé a gondosabb dokumentálást. Szerencsére a Független Színpad esetében már más a helyzet. A hiátust, jó érzékkel, a két részre osztott anyag élére egy-egy – személyes hangvétellű, mégis komoly kutatásokon alapuló – bő és tartalmas bevezető írás rendelésével hidalta át Tucsni András. Emellett a megelőzőeknél több az egyes előadásokhoz, fontosabb eseményekhez kapcsolódó szekunder szöveg (főként kritika- és interjúrészlet) is, a szerkesztő zalai éveket tárgyaló textusának szubjektív jellege pedig Merő Béla, Halasi Imre és Tömörly Péter „harcostársak”, valamint az akkori pártfunkcionárius, Karvalits Ferenc függelékként beemelt visszaemlékezéseivel mutat rokonságot, illetve folytatnak ezek – az időbeli átfedések okán – egymással is érdekes diskurzust. Mindezeket túl a gazdag illusztrációs képanyaggal, az 1982 és 1993 közti több mint 60 rendezés és filmszerep jegyzékével és a Független Színpadról készült, mellékelt DVD-vel nemcsak sokszínűbbé, de talán a lehetőségekhez képest teljessé is vált a korpusz.

A balatonfüredi színház évtizedeit (1831-1868) és néhány neves szülöttet (mint Hevesi Sándor

vagy Gábor Miklós) leszámítva csekély előadó-művészeti hagyománnyal rendelkező Zala megye és a még kevesebbel bíró Zalaegerszeg vezetői 1980-ban döntöttek a megyeszékhelyen állandó színház létesítéséről. Hívásukra Ruszt – 1982-es visszaemlékezés-törredékei szerint – a következő esztendő őszen érkezett Szegedről Egerszegre, végiglátogatni a lehetséges játszóhelyeket, megtekinteni az átépítés alatt álló Szakszervezeti Művelődési Házat (a későbbi teátrum épületét), s megegyezni a társulatba szerződtetni kívánt tagokról, illetve alkalmazandó dolgozókról. A történelmi kísérlet koncepcióját *Jegyzetek az Állandó Színházról és az előévről* című írásában foglalta egybe, dokumentálva minden addig történt, kapcsolódó eseményt és aprólékosan meghatározva a célokat és az azok megvalósulásáig vezető, bejárni kívánt utat. A kezdetek mindenesetre meghaladták várakozásait, hiszen az 1982/83-as, induló szezonban a 18 fős társulat 174 előadást játszott és a tervezett héttel szemben megvalósult kilenc bemutatót (Hubay Miklósnak köszönhetően eljutottak az egyfelvonásos darabok arezzói fesztiváljára, ahol Massimo Dursi *Utazás Párizsba* /R.: Merő Béla/ és Bartók Béla *A csodálatos mandarinjával* /R.: Ruszt József/ nagy sikert arattak és hat díjjal tértek haza) összesen mintegy 45 ezer néző tekintette meg. Az MSZMP Zalai megyei Bizottságának értékelése mellett a helyi média és a szakmai sajtó is elismerően írt a három beavató színházi előadásról (*Rómeó és Júlia, Antigoné, Csongor és Tünde* – ezek közül Ruszt a Shakespeare-darabot rendezte), s külön kiemelték az országos figyelmet keltő, Egervári Esték sorozatában bemutatott *Tom Paine*-t és az évadzáró Whiting-tragédiát, *Az ördögöket*.

Az időközben elkészült állandó játszóhely, a teátrum igazi otthona méltó felavatására 1983. október 11-én került sor *Az ember tragédiájának* sokak számára emlékezetes előadásával. Ruszt rendezésében, melynek koncepcióját *Jegyzetek Az ember tragédiájához* című alapos elemzésében fektette le, Ádámot Szalma Tamás, Évát Fekete Gizi, Lucifert pedig a ballonkabátos Gábor Miklós alakította – utóbbi ruhadarab ma a Göcseji Múzeum kiállításának egyik kincse. A bemutatóról teljes joggal írta a Színház folyóiratban Nánay István, hogy a „zalaegerszegi *Tragédia* az elmúlt évtized egyik legjelentősebb, a dráma eddigi megközelítéseit alkotó

módon felülvizsgáló, a mű további színpadi sorsát alapvetően meghatározó előadás”. Színháztörténeti jelentőségét egyszer sikerült még az évadban megismételni: a Városi Művelődési Központban – az Iszaak Babel novellái nyomán Ruszt által írt és – színre vitt *Húsvétal*, mely a következő év tavaszán a IV. Országos Színházi Találkozón is nagy sikert aratott és élénk szakmai vitát keltett (ennek jegyzőkönyv-részletét közli a kötet). E kettő mellett még az 1983/84-es idényben 11 bemutatót, összesen 301 előadást és 81 ezres nézőszámot tudott felmutatni az Állandó Színház, melytől az évadzáró társulati ülésen elköszönt az addig megbízott Varga Zoltán igazgató. (Mindezeket túl az ez évi arezzói szereplés is két további bemutatót eredményezett – így a Bartók-ciklus folytatásaként Ruszt „mozgásszínházi” *A fából faragott királyfi*-ját.)

A következő szezon kezdete előtt az immár direktori feladatokat is ellátó főrendező a fenntartók és a nézők számára, s nyilván a társulat okulására is, mérlegre helyezte az elért eredményeket, sikereket és balsikereket egyaránt, áttekintette a megvalósult és tervezett elképzeléseket, a jövő tennivalóit. *Feljegyzések az 1984-85-ös évad feladatairól* című írásában célként elsősorban a közönségkapcsolati bázis megerősítését (6 helyett 7 bemutató, populáris igények kielégítése, szervezési munka pontosságát, a VMK-beli két térszínházi-kísérleti és az MMIK-beli két beavató előadás megtartása mellett az eddig a Móricz Művelődési Házban tartott két stúdióelőadás bevitele a Ház Színpadra) és a működés feltételeinek javítását, biztosabb alapokra helyezését (munkakörök átszervezésével az eddigi hiányosságok pótlása, kiszolgálás javítása, új, játszóhelyekre épülő támogatási rendszer bevezetésének javaslata, beruházás befejezésének szükségessége) tűzte ki. Az idény sikerei bizonyosan ennek a gondos és az adottságokhoz, körülményekhez illeszkedő tervezésnek is köszönhetőek. Az időközben Hevesi Sándor nevére keresztelt színház a város művészeti együtteseivel közösen bemutatta Kodály *Székellyfonóját*, Ruszt *A kékszakállú herceg várával* befejezte a Bartók-triptichont és az *Egy igazi úrral* folytatta a korábban (Debrecenben, Kecskeméten, majd Szegeden) megkezdett O’Neill-sorozatát, az évad kiemelkedő bemutatójaként pedig – Spiró György átdolgozásában – színre vitte Katona József

Jeruzsálem pusztulása című, nagy, romantikus drámáját. A Bartók-interpretációkon, Koltai Tamás az együtt játszott három darabról írt részletes elemzésén, illetve az e korszakból közölt leveleken túl, a kötet szemelvényeket ad az évadbeli rendezésekhez kapcsolódó kritikákból is – mintegy igazolásaként az elért eredményeknek, s annak, hogy Ruszt 1985-ben méltán kapta meg a Kiváló művész elismerést. Az idény 105 804 néző előtt játszott 335 előadásának, tehát a társulat megfeszített és minőségi munkájának pedig kiérdemelt megbecsülése a IV. Országos Színházi Fesztiválon elnyert, *Az évad legjobb együttese* cím.

Az 1985/86-os idény legjelentősebb szakmai eseménye – a művészeti állomány bővülése mellett – kétségkívül a szombathelyi *Életünk folyóirattal* és a Színházművészeti Szövetség dramaturg tagozatával közösen elindított Nyílt Fórum volt. A később a POSZT programjába olvadt kezdeményezés igazi műhelymunkát jelentett, ami egyúttal a színházi létrehozásának különböző folyamataihoz kötődő mesterségek reprezentánsainak (drámaírók, dramaturgok, rendezők, színészek, kritikusok) látókörét is bővítette, egymás munkájának alaposabb megismerésével, s nem utolsósorban a Hevesi Sándor Színház kapcsolatrendszerének gazdagodását is szolgálta. Emellett, mint a kötet *Fórum és stúdió* című egységében nyilvánvalóvá válik, már ekkor élénken foglalkoztatta Rusztot egy minőségi vidéki (!) színházi képzőhely létrehozása is. A mesteréről elnevezett zalaegerszegi Nádasdy Kálmán Színház képző Stúdiót végül nem sikerült elképzelései szerint felfejleszteni, de hogy mint annyi másban, ebben is igaza lett, bizonyítja a Kaposvári Egyetemen megvalósított és működő felsőfokú képzés.

Az évad során nehézségekkel is szembe kellett néznie. Első Csehov-rendezése, a *Három nővér* bemutatójára készülve érte a fenntartó megyei tanács pénzügyi osztályának elmarasztaló jelentéssel záruló revíziója. Végül elfogadták ugyan az anyag megállapításaira írt száz oldalas válaszát és – ahogy Koltai Tamás nevezte – a „Csehov-jelképek szertartásából épült előadást” is sikerrel befejezte, egészségét aláasta, erejét megtörte a megfeszített munka, így egy hónapos hévízi gyógykezelésre szorult. Ezt követő bemutatóinak (Liszt-est /*Requiem*, *Via Crucis*/ és Teleki László *Kegyence*) vegyes fogadtatása,

a színház életében bekövetkező – szintén előre jelzett – korszakváltás, a társulat szükségszerű átforgalmazása és magánéleti „botlása” is nyilvánvalóan szerepet játszott a távozás gondolatának megszületésében. A kötetbe emelt *Évadzáró értékelés* négy esztendő számvetésével még csak előrevetíti, a néhány hónappal később, a színház történeti jelentőségűvé vált *Bölcs Náthán* premiere után, 1986. október 20.-i keltezéssel Baksa László főhadnagynak küldött levél – melyet megelőzött egy, a politikai elhárítás tisztjeivel való másfél órás „beszélgetés” – azonban már explicit kinyilvánítja a város elhagyásának szándékát. (Az utolsó csepp a pohárban számára a Lessing-darab budapesti vendégszínháza – melynek sikeréről Király István irodalomtörténész lelkesítő levele is tanúskodik – előtt egykori színésze, Farády István megverése és beszerzési kísérlete volt.) Utóda, bár Tömöry Péter neve is felmerült, végül Halasi Imre lett. (A személyi döntésről függelékbeli visszaemlékezéseikben mindkét érintett behatóbban ír.) Ruszt egy évig még tanácsadóként segítette egykori tanítványa munkáját – Halasi első igazgatói évada éppen a Keresztury Dezső fordította és mestere által rendezett *Egmont*-tal indult –, 1987-ben aztán a Nemzeti Színházhoz szerződött.

Ebben az esztendőben egyre súlyosodó rákbetegsége miatt, melynek sikeres veseműtét vetett véget, új munkahelyén nem, mindössze a Víg-színházban (Whiting: *Angyali Johanna*), illetve az Ódry Színházban (Csehov: *Három nővér*) vitt színre egy-egy darabot. 1988 őszétől pedig az ottani Nemzeti Színház művészeti vezetőjeként már Szegeden látott neki megvalósítani mindazt, amit a zalaegerszegi színházcsinálás előtt szeretett volna. Első évadában megrendezte Háty Gyula *Mohácsát*, Ribakovtól *Az Arbat gyermekeit* és Kornis Mihály *Büntetések* című drámáját, míg a fővárosi Nemzetiben Galgóczi Erzsébet *Vidrávasát* állította színpadra. Utóbbi intézmény új igazgatója, Csiszár Imre – akit annak idején ő vitt Kecskemétre – nem tartott igényt munkájára és az 1989/90-es szegedi szezon szerződötetési „botránya” (a prózai tagozatnál történt „rendcsinálás”), illetve a nyitódarab, a címszereplő, Avar István betegsége miatt előző idényről átkerült *Lear király* bemutatója utáni nyilatkozatháború (melyet a Délmagyarország lapban megjelent *Ruszt*

robbant?! interjú váltott ki) is hozzájárult, hogy a változó társadalmi-politikai és művészeti viszonyok közepette az őt támogató színészekkel elhagyták a Tisza-parti város teátrumát. (A korabeli kaotikus helyzetre jellemző, hogy miközben neve felmerült a kecskeméti Katona József Színház lehetséges vezetőjeként, ő Glatz Ferenc minisztertől kérte levélben kordedvezményes nyugdíjazását.)

Az új, fiatalos csapattal megalakított Független Színpaddal az 1990-es évben, különböző játszóhelyeken, három, főként diákoknak szánt, minimális, jelzésszerű díszletet és jelmez használó, lecsupaszított szövegű, elsősorban a színészek játékára építő produkciót készített, a kritika megítélése szerint változó sikerrel: a *Rómeó és Júliát* januárban a JATE klubban, *Az ember tragédiáját* májusban a budapesti Katona József Színházban, a Katona Imrével közösen összeállított *Passió magyar versekbent* pedig novemberben Nyíregyházán mutatták be. (Pedig tavasztól állandó otthonra találtak a Ganz-Mávag VIII. kerületi, Golgota utcai, Fekete Lyuk néven ismert kultúrházában.) Lelkesedésükről sokat elárul, hogy a Shakespeare-bemutató kapcsán még a Ruszthoz sokszor igazságtalanul szigorú MGP is így írt a Népszabadságban: „Szegények. Nincs pénzük. Nincs díszletük, és nem telik jelmezre. Szorult helyzetükben a tehetséghez folyamodnak. (...) A szegediek a játékot tették ki a pucér térségbe. Önismeretüket. Fiatal kedvüket, kedvességüket, lírájukat, bízó derűjüket.”.

Az esztendő végére azonban napvilágra kerültek a társulaton belüli feszültségek, az egyéni és közösségi egzisztenciális problémák, s a lelki és fizikai kimerültség miatt Ruszt is a társulat elhagyását fontolgatta. „A 'lelkem' megtartom magamnak, a tudásomat felajánlom, ha szükségetek lesz rá” – zárta végül a Színpad tagjainak szánt, a krízist feltáró és a jövő alternatíváit végigvevő helyzetelemzését, emellett ismét elkezdett naplójának bejegyzései is új tervekről, új kihívásokról tanúskodnak. Mindenesetre bizakodó jelek voltak, hogy 1991 februárjában a *Csongor és Tündével* (melyet írásaiban behatóan elemzett) felavatták a Vörösmarty Művelődési Házban kialakított Nádasdy Kálmán Termet, s hogy a távozók helyét átvéve a Gábor Miklós-Vass Éva házaspár is a társulathoz szerződött. Az év végén Ruszt megrendezte a *Dybuk* című zsidó kabbalista

legendát, melyet stílszerűen a MAZSIHISZ Síp utcai székházának dísztermében mutattak be, ám Kalocsai Miklós tragikus halála miatt nemcsak az *Oidipusz király* próbái (Gábor Miklós vitte volna színre), hanem az esztendőben még tervezett előadások is elmaradtak. A Szophoklész-mű bemutatója 1992 elején megtörtént ugyan, de az ezt követően tervezett *Hamlet* próbafolyamata közben meg a rendező és egykori Lucifere közt vált feszültté a viszony. (A darabból, ahogy később az ugyancsak közös munkaként elképzelt Nádas-féle *Temetésből* semmi sem lett.) A társulatra mindez nyilván hatással volt, mint ahogy az egyre súlyosodó pénztelenség és az állandó játszóhely ellenére kvázi vándorló életmód is, mégis profi művészekhez méltón megcsinálták a *Tartuffé*-öt, a Ruszt régi sikereit idéző *Karnyónét*, és a kettő között egy nagy visszhangot keltő, jó sajtójú kárpátaljai turnén is részt vettek. Tovább mélyítette viszont a válságot, hogy az együttes vezetője békéscsabai (*A szűzai menyegző*), illetve kiscelli (*Troilus és Cressida*) vendégrendezéseire csak két színészt, Bagó Bertalant és Kaszás Gézát hívhatta, mint ahogy az általa írt, a három évet összegző, 1992. december 12.-i – később a Színház folyóiratban *Győztünk vagy veszítettünk?* címmel megjelent – beszámoló néhány, nem túl bizakodó megállapítása is.

Végül Ruszt, miután az év elején Kossuth-díjat vehetett át, 1993 nyarán színpadra állította a *Pikkó hertzeg és Jutka Perzsi* című operát, s ezzel végképp elbúcsúzott a Független Színpadtól. (Ahogy a formáció névválasztásával a szintén Szegedről indult Hont Ferenc-féle társulat-előd előtt, e darabbal az azt 1793-ban bemutató Kelemen Lászlóék emléke előtt kívánt tisztelni.) A könyvben érdekességként megtalálható a Nemzeti Színház igazgató-főrendezői posztjára kiírt pályázatra ez év őszén beadott, majd a különböző támadások miatt visszavont anyaga, mint ahogy betekintést nyerhetünk az elhagyott és 1996-ban megszűnt Színpad és társulata további sorsába is. A lényeg azonban, hogy Ruszt – Gábor Miklóssal és Vass Évával együtt – a Budapesti Kamaraszínház tagja lett és ezzel kezdetét vette pályája utolsó szakasza. Mellyel, noha néhány adalékot ez is felvillant belőle, a következő, sorozat-záró kötet foglalkozik majd behatóbban.

A maximális elismeréssel szólva és fejet hajtva Nánay István és elsősorban Tucsni András alapos kutató- és kiváló szerkesztői munkája előtt, mely e könyvet és a korábbiakat eredményezte-meghatározta, bizonyosak vagyunk benne, hogy a jövőbeli éppígy ki fogja elégíteni a szakma és a rendezőt és

művét kedvelők, ismerők érdeklődését, igényeit – olvasói épülésére és a magyar színháztörténet javá-
ra.

(Zalaegerszegi Hevesi Sándor Színház –Tucsni András, 2013)

